

making their own decision. It has been proved that depending on the degree of the threat not only the intensity of fear changes, but also the ways people deal with it. The results of empirical study of individual psychological characteristics of experiencing fear have been shown here.

The ways of dealing with fear can be divided into three types, depending on the combination of two personal characteristics: neuroticism and exclusion.

Keywords: fear, experience, individual personal traits, typology, overcoming.

УДК 159.922.73 – 053.4

Усик Д.Б.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ (РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Усик Д.Б. Психологічні особливості саморегуляції поведінки у старшому дошкільному віці (результати експериментального дослідження). У статті розглядаються результати дослідження саморегуляції поведінки у старших дошкільників. Виокремлено показники саморегуляції поведінки. Визначено структуру методичного комплексу дослідження саморегуляції поведінки у старших дошкільників: поведінковий, когнітивний, темпоральний, емоційний та рефлексивний компоненти. Підібрано діагностичний інструментарій для дослідження таких компонентів саморегуляції як довільність поведінки, типи суб'єктної регуляції поведінки, рівень самооцінки, довільність запам'ятовування, здатність до орієнтації у часі та тривожність. Проаналізовано результати дослідження саморегуляції поведінки. Проведено кореляційний аналіз. Надано виявлені відмінності у показниках саморегуляції старших дошкільників різних статей.

Ключові слова: саморегуляція поведінки, тривожність, самооцінка, кореляційний зв'язок, довільність поведінки, автономність суб'єктної регуляції.

Усик Д.Б. Психологические особенности саморегуляции поведения в старшем дошкольном возрасте (результаты экспериментального исследования). В статье рассматриваются результаты исследования саморегуляции поведения у старших дошкольников. Выделены показатели саморегуляции поведения. Определена структура методического комплекса исследования саморегуляции поведения у старших дошкольников: поведенческий, когнитивный, темпоральный, эмоциональный и рефлексивный компоненты. Подобран диагностический инструментарий для исследования таких компонентов саморегуляции как произвольность поведения, типы субъектной регуляции поведения, уровень самооценки, произвольность запоминания, способность к ориентации во времени и тревожность. Проанализированы результаты исследования саморегуляции поведения. Проведен корреляционный анализ. Предоставлены выявленные различия в показателях саморегуляции старших дошкольников разных полов.

Ключевые слова: саморегуляция поведения, тревожность, самооценка, корреляционная связь, произвольность поведения, автономность субъектной регуляции.

Вступ. Проблема саморегуляції, керування людиною власною поведінкою є в психології однією з найважливіших як в плані теоретичного огляду, так і в плані експериментальних досліджень. Дослідження саморегуляції поведінки в дошкільному віці є однією з актуальних наукових проблем сучасної психологічної науки. Відомо, що розвиток довільності поведінки є однією із центральних ліній розвитку особистості, адже саме вона формує з дитини суб'єкт життєдіяльності. Тому дослідження умов розвитку довільності поведінки та саморегуляції є актуальним для сучасної психологічної науки.

Вихідні передумови. У віковій психології існує два відносно незалежних напрямки дослідження проблеми довільності поведінки та саморегуляції. Так, перший напрямок продовжує надбання Л.С. Виготського. Представники даного напрямку вивчають, перш за все, оволодіння засобами організації власної поведінки, тобто розвиток довільної поведінки. О.Р. Лурія та О.В. Запорожець вивчали процес становлення регулюючої ролі мови, Д.Б. Ельконін досліджував становлення дій, що опосередковані правилом чи зразком поведінки. Серед указаних досліджень окремо виділяються дослідження Д.Б. Ельконіна, З.М. Істоміної, З.В. Мануйленко, Л.С. Славиної та інших, які вивчали рольову гру як «школу довільної поведінки», де дії дитини опосередковуються ігровою роллю.

Представники другого напрямку досліджень розглядали питання про мотиваційну обумовленість поведінки дитини на різних етапах онтогенезу. Даний напрямок робіт опирається на концепцію діяльності О.М. Леонтьєва, згідно з якою вольова та довільна дія характеризується тим, що зміст мотиву та цілі у ній не співпадають, а тому виконання такої дії можливе лише за наявності відношення мотиву до мети, що і являється ознакою довільної поведінки. К.М. Гуревич, В.К. Котирло, С.Е. Кулачківська, Н.І. Непомняща, Я.З. Неверович та ін. досліджували зміст мотивів дитини, їх стійкість, формування ієрархії та супідрядності мотивів. Дану проблематику також досліджували Л.І. Божович, Н.Н. Власова, Л.І. Славіна, Т.В. Єндовицька та ін.

Формулювання цілей. Встановити показники саморегуляції поведінки. Визначити структуру методичного комплексу дослідження саморегуляції поведінки. Проаналізувати результати вивчення компонентів саморегуляції поведінки старших дошкільників.

Виклад методики і результатів досліджень. На основі теоретичного аналізу ми встановили, що показниками саморегуляції поведінки є:

- довільність поведінки, яка проявляється в здатності діяти за правилом та мірою самостійності вчинків;
- особливості самооцінки, міра адекватності та диференційованості які обумовлюють якість саморегуляції;
- довільність пізнавальних процесів, яка в дошкільному віці проявляється в здатності до реалізації мнемічної мети;
- орієнтація в часі як основа темпорального компоненту саморегуляції.

Опираючись на вищеописані показники, ми вивчили структуру методичного комплексу дослідження саморегуляції поведінки за такими блоками: поведінковий, когнітивний, темпоральний, емоційний та рефлексивний.

Керуючись метою нашого дослідження, ми відібрали методики для проведення констатуючого експерименту. Методики для дослідження обирались на основі їх відповідності завданням дослідження та адекватності віку досліджуваних. Критеріями відбору діагностичного інструментарію були методична обґрунтованість методик і можливість виявлення взаємозв'язку між результатами, які будуть отримані за допомогою даних методик. Усі відібрані методики склали структуру методичного комплексу.

Структура методичного комплексу дослідження.

Поведінковий блок (проективна методика ТСРД – типологія суб'єктної регуляції дитини С.В. Хусаїнової, Г.С. Пригіна [4]; методика «Так і ні» [1]; методика «Ввічливість» [1]).

Когнітивний блок (методика дослідження пам'яті дошкільників П.І. Зінченка [5]).

Темпоральний блок (авторська методика для виявлення уміння дитини орієнтуватися в часі (розроблена на основі завдань Т.Д. Ріхтерман) [4]).

Емоційний блок (діагностика рівня тривожності Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен) [2].

Рефлексивний блок (методика «Драбинка» В.Г. Щур, С.Г. Якобсон) [2].

Для статистичної обробки результатів ми використовували метод лінійної кореляції (статистичний коефіцієнт r_{xy} – критерій К. Пірсона), кластерний аналіз, показник χ^2 Пірсона та t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Усі розрахунки ми виконували на комп'ютері за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0.

Вибірку склали 156 осіб – вихованці дошкільних навчальних закладів № 28 та №14 м. Суми, з них 76 дівчаток та 80 хлопчиків, віком 5–6 років.

Оцінка рівня тривожності у дошкільників обчислювалася за допомогою тесту тривожності Р. Теммл, М. Доркі та В. Амен. Коефіцієнт тривожності ми обчислювали за кількістю ситуацій, які були виділені дітьми як напружені й такі, що викликають занепокоєння. На рис. 1. ми продемонстрували співвідношення кількості дітей з різними рівнями тривожності.

Як видно з рис. 1, більшість дітей має високий рівень тривожності – 63 особи (40% вибірки). Такі діти відрізняються підвищеною чутливістю до різноманітних ситуацій власного життя, пов'язаних зі спілкуванням з іншими людьми, виконанням діяльності. Якщо в таких дітей виявляється висока тривожність, то це призведе до труднощів у адаптації до ситуацій, пов'язаних з «новизною»: нові способи та умови виконання діяльності, спілкування з новими людьми й т.д. Таким дітям необхідна спеціальна психокорекційна робота з розвитку навичок спілкування, гармонізації їх внутрішнього емоційного стану.

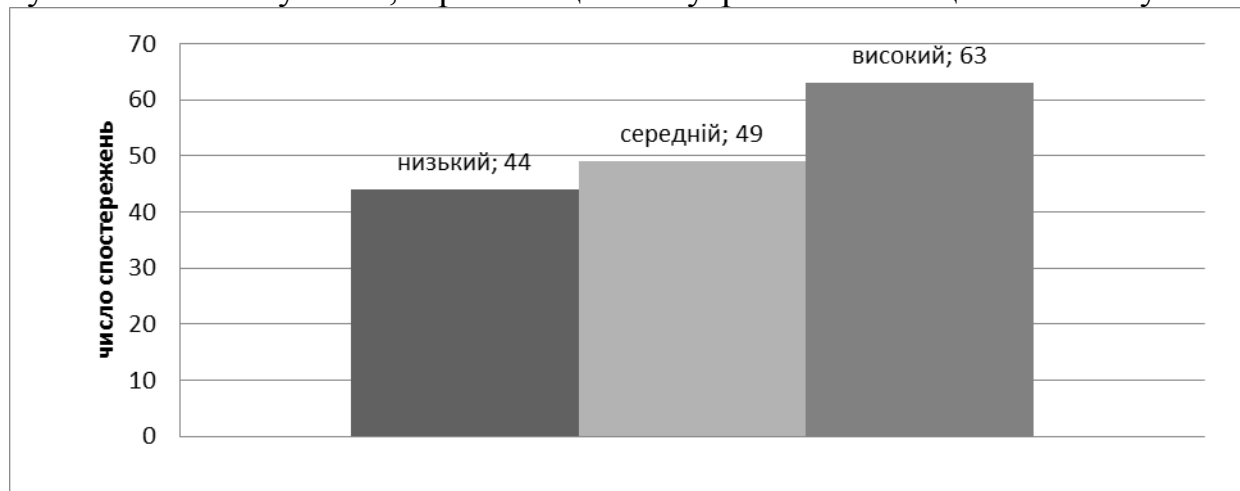

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за рівнем тривожності (за результатами методики Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен) ($n=156$)

У 49 дітей виявлено середній рівень тривожності (31% вибірки), такі діти визначають частину ситуацій як такі, що викликають занепокоєння та тривогу. У 44 дітей (29% вибірки) за результатами методики виявлено низький рівень тривожності, у таких дітей не виражений інтерес до переживань та почуттів інших людей, вони не прагнуть до оптимальної взаємодії з оточуючими. За отриманими показниками ми вираховували показник χ^2 Пірсона: $\chi^2_{\text{емп}} = 3,731$, $\chi^2_{\text{теор}} = 5,991$, $p > 0,05$, зважаючи на це, стверджуємо що розрізнення між групами не значущі на статистичному рівні. Отже, за рівнем прояву тривожності дошкільники розподілені майже рівномірно.

За даними методики «Ввічливість» ми розподілили дошкільників на три групи: з низьким рівнем розвитку довільної сфери, з середнім та високим (рис. 2). Як бачимо з отриманих результатів, у досліджуваній групі дошкільників середні та низькі показники продемонструвала однакова кількість досліджуваних – 60 осіб (38% вибірки) від загальної кількості досліджуваних. Високі показники розвитку довільної сфери були виявлені в 36 осіб (23% вибірки) дошкільників.

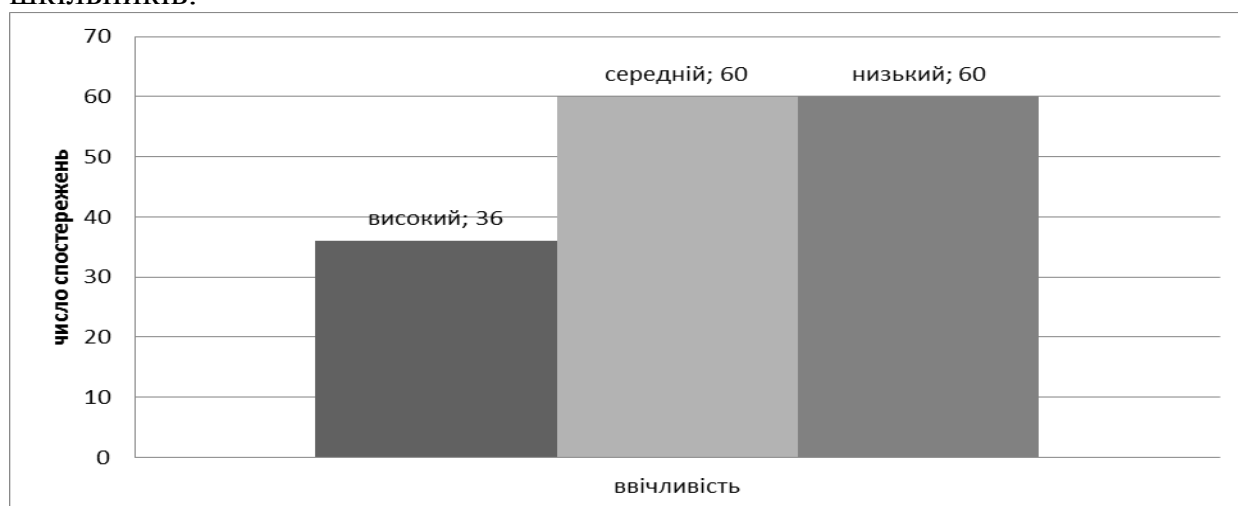

Рис. 2. Розподіл досліджуваних за рівнем довольності поведінки (за результатами методики «Ввічливість») ($n=156$)

На основі цих показників ми вираховували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 7,385$, $\chi^2_{\text{теор}} = 5,991$, $p \leq 0,05$, робимо висновок про те, що розрізнення між групами значущі на статистичному рівні. Отже, серед дошкільників переважає середній та низький рівні довольності поведінки. Високі показники за методикою «Ввічливість» отримало менше третьої частини дошкільників, у таких дітей довільна сфера розвинена на достатньо високому рівні. Діти з розвинутою довільною сферою здатні краще регулювати власною поведінкою, вони мають розвинену пам'ять, увагу, легко керуються правилами, що встановлюються дорослими. Наступні показники ми отримали за методикою «Так і ні», яка також спрямована на виявлення рівня розвитку довільної сфери в дошкільників. Отримані показники схожі на показники за методикою «Ввічливість»: 40 осіб (26% вибірки) досліджуваних проявили високий рівень довольності поведінки, дошкільники, які увійшли до даної групи, мають високий рівень розвитку пам'яті та уваги, вони здатні регулювати власною поведін-

кою на достатньому рівні. Середні показники отримали 59 дошкільників (38% вибірки), а низькі – 57 дошкільників (36% вибірки). Зазначимо, що дітям з недостатньо розвинутою довільністю поведінки важко орієнтуватися в правилах та дотримуватись їх, вони часто відволікаються, бо їх довільна увага та пам'ять розвинені на недостатньому рівні.

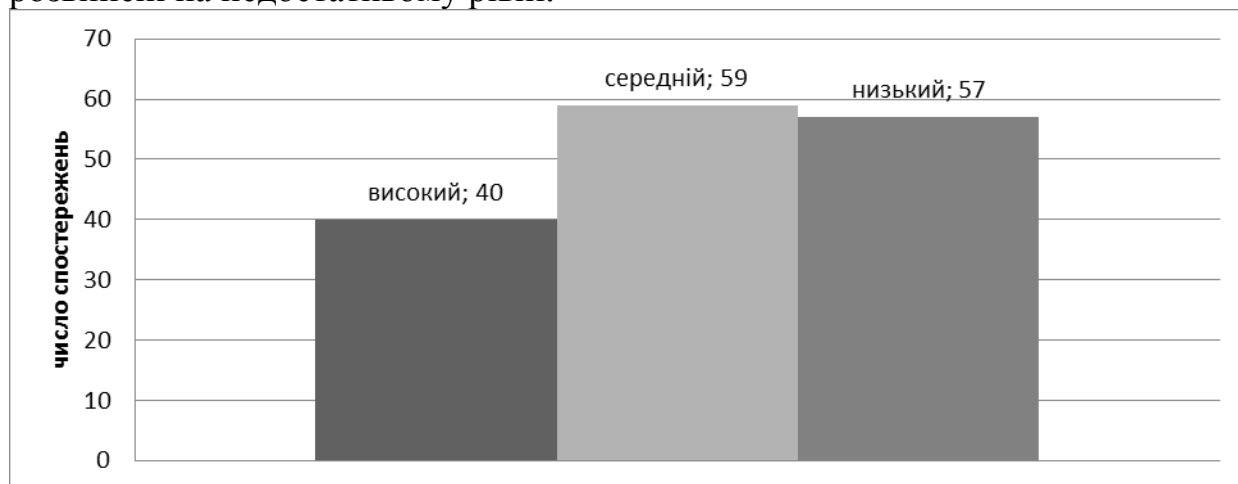

Рис. 3. Розподіл дошкільників за рівнем довільності поведінки (за результатами методики «Так і ні») (n=156)

На основі даних результатів дослідження ми вирахували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 4.192$, $\chi^2_{\text{теор}} = 5.991$, $p > 0,05$, таким чином, розрізнення між групами не є статистично значущими. Отже, за рівнем прояву довільності поведінки за результатами методики «Так і ні» дошкільники розподілені майже рівномірно.

Досліджуючи самооцінку дошкільників за тестом «Драбинка», ми отримали такі результати: у 25 досліджуваних (16% вибірки) – високо диференційована самооцінка, у 21 досліджуваного (13% вибірки) – середньо диференційована самооцінка, у 40 досліджуваних (26% вибірки) неадекватно завищена самооцінка, 39 дошкільників (25% вибірки) мають неадекватно занижену самооцінку, і 31 дошкільник (20% вибірки) має неадекватно низьку самооцінку.

Отримані результати продемонстровані на рис. 4.

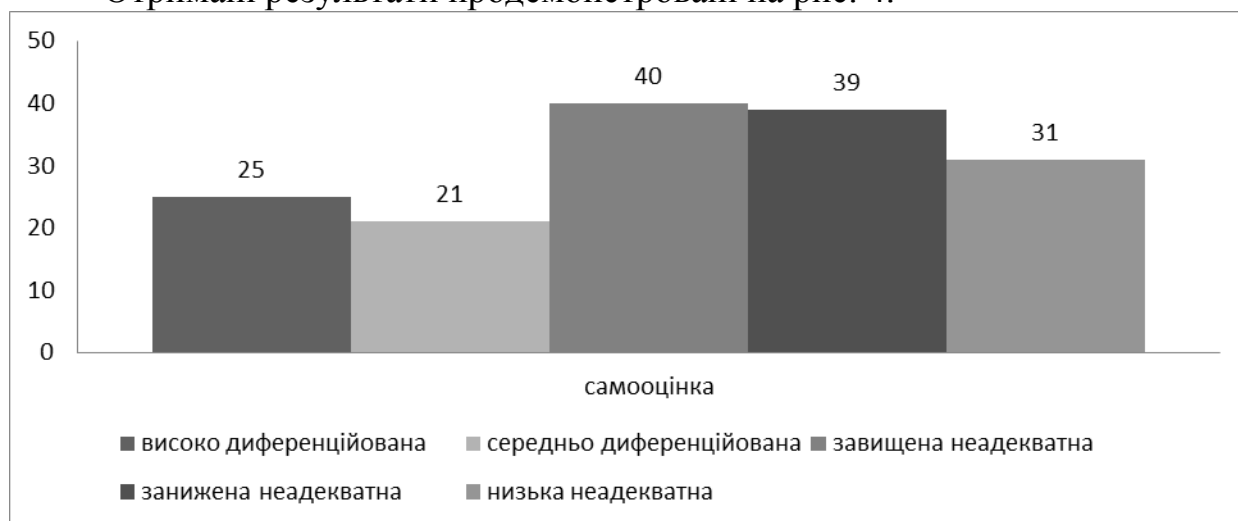

Рис. 4. Розподіл дошкільників за рівнем самооцінки (за значеннями методики «Драбинка») (n=156)

На основі даних результатів дослідження ми вираховували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 9$, $\chi^2_{\text{теор}} = 9,488$, $p > 0,05$, отже, розрізнення між групами не є статистично значущими. Отже, за рівнем самооцінки розходжень у старших дошкільників не виявлено.

Дослідження типів регуляції поведінки дошкільників за методикою ТСРД дало такі результати: до автономного типу регуляції ввійшло 34 досліджуваних, що становить 22% вибірки; до змішаного типу регуляції ввійшло 64 дошкільники, що становить 41% вибірки; до залежного типу ввійшло 58 дітей, що становить 37% вибірки. На основі даних результатів дослідження ми вираховували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 9,692$, $\chi^2_{\text{теор}} = 9,21$, $p \leq 0,01$, таким чином, розрізнення між групами статистично значущі. Отже, серед дошкільників переважають діти зі змішаним та залежним типом суб'єктної регуляції поведінки.

Отримані результати продемонстровані на рис. 5.

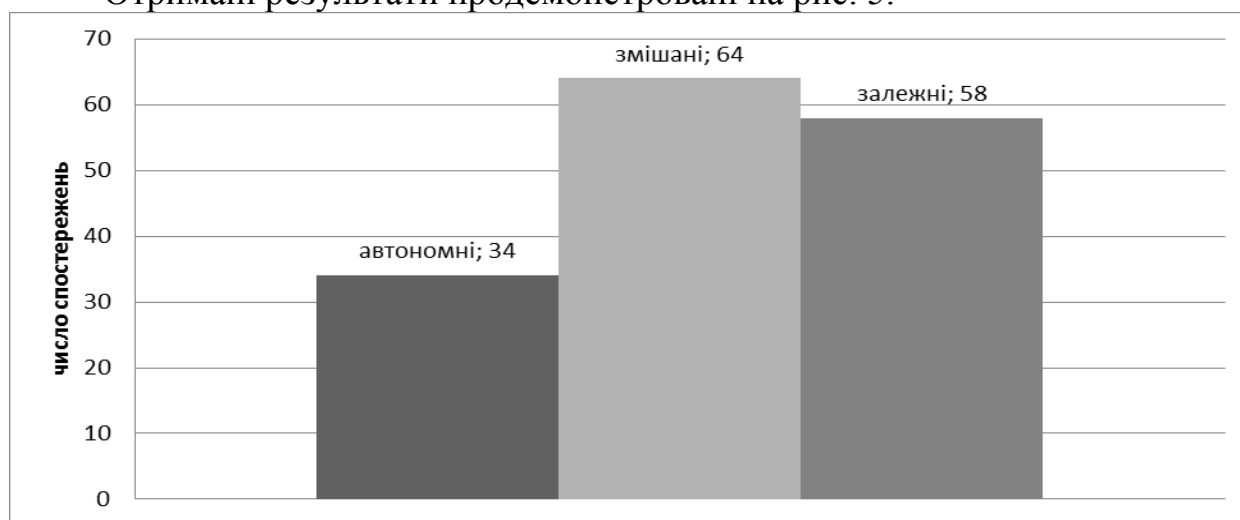

Рис. 5. Розподіл дошкільників за показниками типів суб'єктної регуляції (за результатами методики ТСРД) ($n=156$)

Досліджуючи уміння дошкільників орієнтуватися в часових проміжках, ми отримали наступні результати. Так, 21 дошкільник (13% вибірки) продемонстрував низький рівень уміння орієнтуватися у часі; 37 дошкільників (24% вибірки) – показники нижче середнього рівня; 34 дитини (22% вибірки) показали середні показники; 36 дошкільників (23% вибірки) продемонстрували рівень розуміння часових проміжків вище середнього і 28 дошкільників (18% вибірки) мають високий рівень уміння орієнтуватися у часі. На основі даних результатів дослідження ми вираховували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 5,73$, $\chi^2_{\text{теор}} = 9,48$, $p > 0,05$, отже, розрізнення між групами не є статистично значущими, тобто діти старшого дошкільного віку за рівнем розвитку уміння орієнтуватися в часових проміжках розподілені майже рівномірно.

Отримані результати продемонстровані на рис. 6.

Досліджуючи розвиток довільності пам'яті в дошкільників, ми отримали наступні результати. Так, 37 дошкільників (24% вибірки) продемонстрували низький рівень розвитку довільності запам'ятовування; 68 дошкільників (44% вибірки) – показники середнього рівня; 51 дошкільник (33% вибірки) показали високі показники розвитку довільності запам'ятовування.

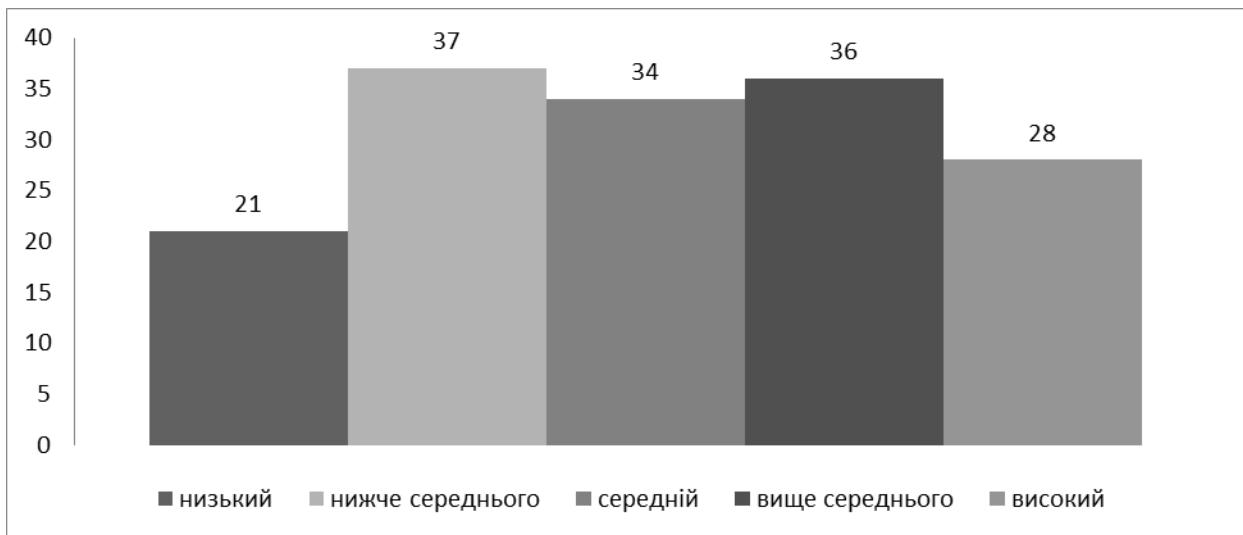

Рис. 6. Розподіл дошкільників за показниками здатності орієнтуватися в часі (за результатами методики на основі вправ Т.Д. Ріхтерман) (n=156)

На основі даних результатів дослідження ми вираховували показник χ^2 Пірсона. Ми отримали такі результати: $\chi^2_{\text{емп}} = 9,269$, $\chi^2_{\text{теор}} = 9,21$, $p \leq 0,01$, таким чином, робимо висновок про те, що розрізнення між групами є статистично значущими. Отже, для досліджуваної вибірки найбільш характерним є середній рівень розвитку довільності запам'ятовування.

Отримані результати продемонстровані на рис. 7.

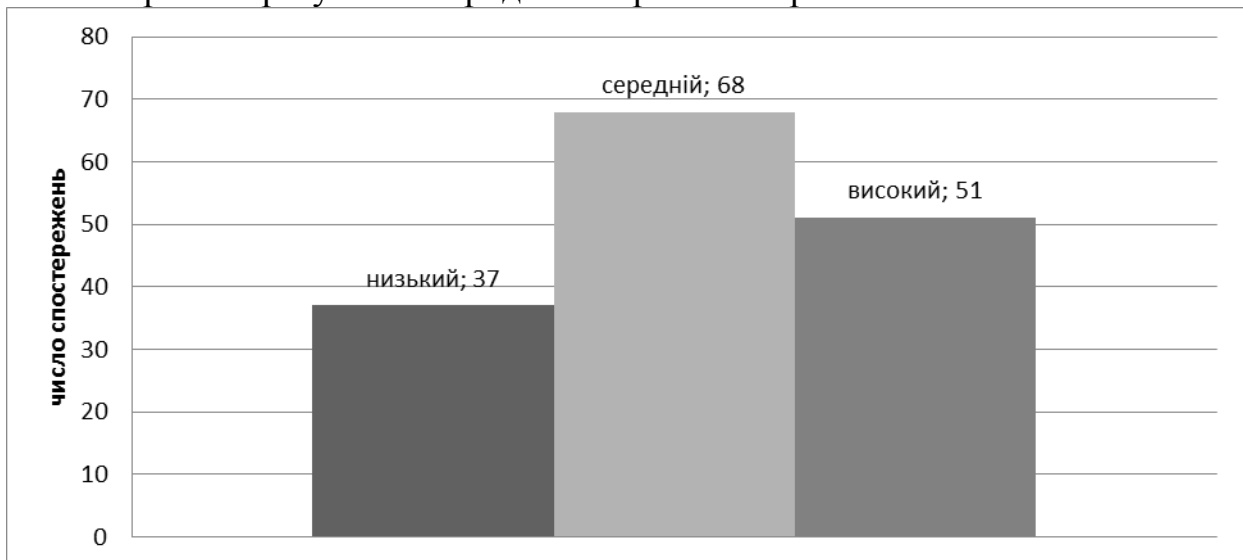

Рис. 7. Розподіл дошкільників за показниками довільності запам'ятовування (за значеннями методики дослідження пам'яті П.І. Зінченко) (n=156)

Для виявлення статевих відмінностей у показниках саморегуляції ми використали t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Так, ми отримали статистично значущі відмінності між показниками за методикою дослідження тривожності та методикою дослідження автономності поведінки (ТСРД). Отримані результати продемонстровані в таблиці 1.

Як бачимо з даних, показаних у таблиці 1, у хлопчиків вищі показники тривожності ($t=2,02$, $p \leq 0,01$) і нижчі показники автономності суб'єктної регуляції ($t=2,97$, $p \leq 0,01$), ніж у дівчаток. Отримані дані не перечать один одному,

адже чим вищою є автономність поведінки, тим нижчою буде тривожність, а діти з вираженими показниками залежності демонструватимуть і підвищену тривожність.

Таблиця 1

Середні показники тривожності й автономності регуляції поведінки в хлопчиків та дівчаток дошкільного віку

Показники	M±σ		t	p
	Хлопчики, n=80	Дівчатка, n=76		
Тривожність	2,25±0,80	1,986±0,82	2,02	< 0,05
Автономність суб'єктної регуляції поведінки	1,675±0,76	2,026±0,71	2,97	< 0,01

Отримані результати ми пояснюємо тим, що існують певні гендерні відмінності у взаємодії дітей у ході сюжетно-рольової гри: дівчатка надають перевагу побутовим та професійним сюжетам, на відміну від хлопчиків, які надають перевагу рухливим іграм з менш вираженим сюжетом. В ігровій взаємодії хлопчики частіше конфліктують, менше обговорюють сюжет, ролі, темпоральні параметри гри, тому в хлопчиків компоненти саморегуляції розвиваються менш інтенсивно, ніж у дівчаток.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Проведений аналіз психологічних методів вивчення саморегуляції поведінки у дошкільному віці та її компонентів дав нам змогу підібрати ряд методик для дослідження таких компонентів саморегуляції поведінки як довільність поведінки, типи суб'єктної регуляції поведінки, висота самооцінки, довільність запам'ятовування, здатність до орієнтації у часі, а також тривожність.

У ході кореляційного аналізу виявлено велику кількість тісних взаємозв'язків між тривожністю та показниками саморегуляції поведінки у старших дошкільників. Ми отримали статистично значущий взаємозв'язок між тривожністю та показником довільності поведінки, Також ми виявили зворотній взаємозв'язок між показником тривожності та самооцінки дошкільників, тривожності та автономності-залежності, тривожності та здатності орієнтуватися у часі, тривожності та пам'яті. Отримані взаємозв'язки свідчать про зниження інтенсивності прояву вказаних показників при зростанні рівня тривожності. Також у старших дошкільників виявлений зв'язок між довільністю поведінки (за методиками «Так і ні» і «Ввічливість») та показниками суб'єктної регуляції поведінки, самооцінки, здатності до орієнтації у часі, показником довільності пам'яті. Отримані зв'язки демонструють, що розвинена довільність поведінки дошкільників взаємообумовлює високі показники з самооцінки, автономності, орієнтації у часі та довільності пам'яті. Самооцінка старших дошкільників пов'язана із показником орієнтації у часі, автономності та пам'яті. Параметр автономності виявився взаємопов'язаним із показником орієнтації у часі, так само як і показник пам'яті теж виявився пов'язаним із показником орієнтація у часі.

Результати вивчення рівня розвитку компонентів саморегуляції поведінки старших дошкільників дозволили зробити такі висновки. За показником тривожності, самооцінки, довільності поведінки (за методикою «Так і ні») та здатності до орієнтації у часі не було виявлено відмінностей на статистично значущому рівні. На статистично значущому рівні виявилися відмінності за показниками довільності поведінки (за методикою «Ввічливість»), автономності суб'єктної регуляції, довільності пам'яті.

Виявлено певні відмінності у показниках саморегуляції старших дошкільників різної статі. Так, у хлопчиків визначено вищі показники тривожності і нижчі показники автономності суб'єктної регуляції, ніж у дівчаток.

Наступним завданням нашого дослідження є виявлення окремих типологічних профілів, у яких був би відображений зміст відмінностей між групами дошкільників з різними показниками з тривожності, довільності поведінки, висоти самооцінки, суб'єктної регуляції поведінки, орієнтації в часі та довільності запам'ятовування.

Список використаних джерел

1. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе/ Н.И. Гуткина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, 2000. – 184 с.
2. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе/ Р.В. Овчарова . – М.: ТЦ «Сфера», 1996. – 240 с.
3. Проблемы дошкольной игры: психолого-педагогический аспект/Под ред. Н.Н. Подъякова, Н.Я. Михайленко. – М., 1987. – 339 с.
4. Рихтерман, Т. Д. Формирование представлений о времени у детей дошкольного возраста/ Т. Д. Рихтерман. – 2-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1991. – 48 с.
5. Флейвелл Дж. Х. Генетическая психология Жана Пиаже / Дж. Х. Флейвелл. – М., 1967. – 414 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Gutkina N.Y. Psyhologicheskaja gotovnost' k shkole/ N.Y. Gutkina. – 3-e yzd., pererab. y dop. – М.: Akademicheskij Proekt, 2000. – 184 s.
2. Ovcharova R.V. Praktycheskaja psyhologija v nachal'noj shkole/ R.V. Ovcharova . – М.: ТС «Sfera», 1996. – 240 s.
3. Problemy doshkol'noj yгры: psyhologo-pedagogicheskij aspekt/Под ред. N.N. Pod'jakova, N.Ja. Myhajlenko. – М., 1987. – 339 s.
4. Ryhterman, T. D. Formirovanye predstavlenyj o vremeny u detej doshkol'nogo vozrasta/ Т. D. Ryhterman. – 2-e yzd., dorab. – М. : Prosveshhenye, 1991. – 48 s.
5. Flejvell Dzh. H. Genetycheskaja psyhologija Zhana Pyazhe/ Dzh. H. Flejvell. – М., 1967. – 414 s.

Usyk D.B. Psychological features of self-direction at the senior preschool age (experimental results). The investigation of behavior self-regulation in preschool age is one the most important in modern psychological science. The development conditions of voluntary behavior and self-regulation are relevant for the research. The article deals with the various approaches to the problem of self-regulation. The theoretical analysis determines the following indicators of self-direction: voluntary behavior, self-appraisal peculiarities, the arbitrariness of cognitive processes, and orientation in time. Based on these indicators, the structure of a research, methodical complex of self-direction is defined in the following units: behavioral, cognitive, temporal, emotional and reflexive. The diagnostic appliances for the study of these indicators are selected. The results of the self-direction research are analyzed: assessment of anxiety level; distribution of preschoolers in terms of the development level of voluntary behavior (two methods); the study of preschoolers' self-appraisal and their distribution on differentiated levels of self-appraisal; the study of the behav-

ior control models in terms of types of subject control of the child; the results of preschoolers distribution in terms of the ability to orient in time; the study of voluntary memory. The correlation analysis was carried out to identify the relationships between indicators of self-regulation. The differences are revealed in the self-regulation indexes of senior preschool children of different sexes: girls have more rapid development of self-regulation components comparing with boys. The prospect of further research is in identifying certain typological profiles, which would reflect the differences between preschoolers groups with different rates of self-direction.

Key words: self-regulation of behavior, anxiety, self-esteem, correlation link, arbitrariness of behavior, autonomy of subjective regulation.

УДК 378.1:656-052

Чайка О.І.

СУБ'ЄКТНА САМООЦІНКА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИСПЕТЧЕРАМИ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Чайка О.І. Суб'єктна самооцінка психофізіологічного ресурсу професійної діяльності диспетчерами управління повітряним рухом. Питання суб'єктної самооцінки психофізіологічного ресурсу диспетчера УПР є актуальною проблемою сьогодення в діяльності диспетчера УПР. Саме від здатності самостійно та адекватно оцінити свої особисті професійні якості залежить надійність на успішність діяльності диспетчера. У цій статті розглядається потенціал професійної надійності. Особлива увага приділяється професійно важливим якостям, які диспетчер може самостійно та адекватно оцінити і які мають суттєво об'єктивне значення для ефективності діяльності. Коректна психофізіологічна підготовка дозволить підвищити здібності до адекватної самооцінки та саморегуляції диспетчерів управління повітряним рухом свого психофізіологічного ресурсу, що, в свою чергу, забезпечить професійну надійність в нестандартних умовах.

Ключові слова: надійність професійної діяльності, пам'ять, увага, оперативне мислення, психоемоційна стійкість, самооцінка.

Чайка О.І. Субъектная самооценка психофизиологического ресурса профессиональной деятельности диспетчерами управления воздушным движением. Современный уровень развития гражданской авиации характеризуется значительным влиянием человеческого фактора на безопасность полетов. Вопрос объективной самооценки психофизиологического ресурса авиадиспетчера является актуальной проблемой в системе управления воздушным движением. Именно от способности самостоятельно и адекватно оценить свои личные профессиональные качества зависит надежность успешной деятельности диспетчера. В этой статье рассматривается потенциал профессиональной надежности. Особое внимание уделяется профессионально важным качествам, которые диспетчер может самостоятельно и адекватно оценить и которые имеют существенное и объективное значение для эффективности деятельности. Правильная психофизиологическая подготовка позволит повысить способности к адекватной самооценке и саморегуляции диспетчеров управления воздушным движением своего психофизиологического ресурса, что в свою очередь, обеспечит профессиональную надежность в нестандартных ситуациях.

Ключевые слова: надежность профессиональной деятельности, память, внимание, оперативное мышление, психоэмоциональная устойчивость, самооценка.

Постановка проблеми. Наше сьогодення характеризується широким розвитком інформації та високих технологій. За останні роки досягнення людства в різних галузях, а також технічний розвиток, зазнали неймовірних змін та високих досягнень. Одночасно з технічним розвитком все більшої важливості набуває роль людського фактору в ряді професій, що пов'язані з управлінням